

Ahkâmü'l-Kur'ân'a dair ilk eserin İmam Şâfiî tarafından hazırlandığı kabul edilir. Onun ahkâm âyetlerinin tefsirine dair görüşlerini daha sonra Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî müstakil bir eserde toplamış ve bu eser Zâhid Kevserî'nin mukaddimesiyle birlikte Kahire'de neşredilmiştir (1371/1952, I-II; Brockelmann bu eserin Beyhakî'ye ait olduğunu zannetmiştir, bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 619). Daha sonra Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhebine bağlı fakihlerle Zeydiyye, İmâmiyye ve Zâhiriyye âlimleri ahkâmü'l-Kur'ân'a dair çeşitli eserler kaleme almışlar ve bu eserlerde ahkâm âyetlerini kendi mezheplerini destekler mahiyette tefsir veya te'vil etmişlerdir.

Ahkâmü'l-Kur'ân sahasında yazılmış başlıca eserler arasında, Hanefîler'den Ebü'l-Hasan Ali b. Mûsâ el-Kummî'nin (ö. 305/917) *Ahkâmü'l-Kur'ân ve Kitâbü Nakzı (ba'zı) mâ hâlefe fihi's-Şâfi'î el-İrâkıyyin fi ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserleri, Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i, Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i (İstanbul 1338, I-II; Kahire 1347) ve Civen'in *et-Tefsîrâtü'l-Ahmediyye fi beyânî'l-âyâtî's-şer'îyye ma'a ta'rîfâtî'l-mesâ'ilî'l-fıkhiyye'si* (Hindistan 1300; Bombay 1327; Mısır 1346); Şâfiîler'den Ebü Sevr İbrâhim b. Hâlid el-Kelbî'nin (ö. 240/854-55) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i ile Kiyâ el-Herrâsî'nin (ö. 504/1110) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i (Kahire 1974, I-II); Mâlikîler'den İsmâil b. İshak el-Ezdî (ö. 282/895) ile Ebü Muhammed Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî'nin (ö. 340/951) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ları, İbn Ebü Zemenî'nin diye meşhur olan Muhammed b. Abdullah el-Mürri'nin (ö. 399/1008) *Müntehabü'l-ahkâm*'ı (Cezayir 1308) ve Ebü Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı (Kahire 1332/1913, I-II) ile Abdülmün'im b. Muhammed b. Feres el-Gırnatî'nin (ö. 597/1200-1201) aynı adlı eseri sayılabilir. Mâlikî âlimlerinden Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin (ö. 671/1272) tefsiri, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân* (Kahire 1935) adını taşımakla birlikte sadece ahkâm âyetlerinin tefsirinden ibaret olmayıp daha çok ahkâma ağırlık veren umumi bir tefsirdir. Hanbelîler'den Ebü Ya'lâ el-Ferrâ'nın da (ö. 458/1065-66) bir *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı vardır.

Zeydiyye'den Hüseyin b. Ahmed en-Necrî'nin (VIII. asır) *Şerhu'l-hamsimî'e âye* adlı eseri kaynaklarda zikredilmişse de günümüze kadar ulaşmamıştır.

Yine Zeydiyye'den Necmeddin Yûsuf b. Ahmed el-Yemânî'nin (ö. 832/1428) *eş-Şemerâtü'l-yâni'a ve'l-ahkâmü'l-vâziha el-kâti'a'sı*, Muhammed b. Hüseyin b. Kâsım el-Yemenî'nin *Münteha'l-merâm şerhu âyâtî'l-ahkâm*'ı; İmâmiyye'den Mîkdâd b. Abdullah b. Muhammed el-Hillî'nin (ö. 826/1423) *Kenzü'l-irfân fi fıkhi'l-Kur'ân*'ı (Tahran 1313); Zâhirîler'den Ebü'l-Hasan Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Mugallîs'in (ö. 325/936) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı da bu sahada yazılan eserlerin diğer örnekleridir.

Son zamanlarda ahkâmü'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler arasında, Muhammed Siddîk Han'ın *Neylül-merâm min tefsîri âyâtî'l-ahkâm*'ı (Leknev 1292), Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin *Ahkâm-ı Kur'âniyye* (İstanbul 1343) adlı eseri, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Ravâ'î'u'l-beyân fi tefsîri âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*'ı (Dimaşk 1391; Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından tercüme edilerek 1984'te İstanbul'da yayımlanmıştır) ve Celâl Yıldırım'ın *Kur'ân Ahkâmı ve Mezheb İmamlarının Görüş Farkları* (İstanbul 1971-1972) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 57, 282, 292, 306; Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Mûsâ Muhammed Ali—İzzet Ali İd Atıyye), Kahire 1974-75, I, 20-21; Zerkeşî, *el-Burhân* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1376-77/1957-58 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rifet), II, 3-5; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, Kahire, ts., II, 537; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; *İzâhu'l-meknûn*, I, 36; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1164, 1772; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 619, 734; M. Zâhid Kevserî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* [Şâfiî, nşr. Abdülganî Abdühâlik], Kahire 1371/1951 — Beyrut 1400/1980, Mukaddime, I, 12-15; Abdüvehhâb Hallâf, *İlmü uşulî'l-fıkıh*, Kuveyt 1388/1968, s. 32-35, 42-43; Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfesssırın*, Kahire 1396/1976, II, 432-473; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 91-121.

BEDREDDİN ÇETİNER

AHKAMÜ'L-KUR'ÂN

(احكام القرآن)

İmam Şâfiî'nin (ö. 204/819)

Kur'an'daki

bazı ahkâm âyetlerinin tefsirine ve onlardan hüküm çıkarma metoduna dair görüşlerini toplayan eser.

Harmele, Rebî' el-Cîzî, Müzenî, Rebî' el-Murâdî gibi âlimlerin kitaplarından Şâfiî'ye ait görüş ve tahlilleri bir araya toplayarak bu eseri meydana getirmiştir. Eserin baş tarafında, Kur'an hükümlerini öğrenmeye teşvik, âm ve hâs lafızlar, Kur'an ve Sünnet'e uymanın farz oluşu, **haber-i vâhid***'in Kur'an'daki yeri, nesih, **istihsan***'in reddi gibi konulara kısaca temas edilmiş, daha sonra âyetler fikhî konular esas alınmak suretiyle tefsir ve tahlile tâbi tutulmuştur.

Eseri ilk defa Ebü Üsâme İzzet el-Attâr, kendi elindeki nüsha ile Dârü'l-kütübü'l-melekiyye el-Mısıriyye'de (Talat Seksiyonu, nr. 715) kayıtlı bulunan nüshayı karşılaştırarak iki cilt halinde yayımlamıştır (Kahire 1371/1952). Abdülganî Abdühâlik bu esere dipnotlar eklemiş ve Şâfiî'ye ait görüşlerin zikredildiği kaynaklara işaretler yer yer açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca baş tarafında Muhammed Zâhid Kevserî'nin eseri tanıtan ve ahkâmü'l-Kur'an'la ilgili bilgiler ihtiva eden bir takdimi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ebü Üsâme İzzet el-Attâr), Kahire 1371/1952 — Beyrut 1400/1980, I-II; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; Sezgin, *GAS*, I, 489-490.

İSMET ERSÖZ

AHKAMÜ'L-KUR'ÂN

(احكام القرآن)

Tahavî'nin (ö. 321/933)
ahkâm âyetlerinin tefsirine dair
eseri.

Kaynaklarda bahsedildiği halde yazmaları hakkında bugüne kadar bilgi bulunmayan eserin bilinen tek nüshası, Vezirköprü'de Fâzıl Ahmed Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 814). Bu nüsha, müellif nüshası ile mukabele edilen ve 455 (1063) yılında tashih gören sağlam bir nüshadan 757'de (1356) İbnü'l-Guzûlî diye mâruf Muhammed b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. 35×25 (24×17) cm. ebadında olan eser tam değildir. İki cüz halinde 425 varaktan ibaret olan mevcut kısım, müstensihnin ifadesine göre, eserin birinci cildir ve "Kitâbü'l-mükâtebe" ile son bulur. İkinci cilt ise "Kitâbü'l-hudûd" ile başlar.

Tahavî, ahkâm âyetlerini sûrelerdeki yerlerine göre değil, "Kitâbü't-tahâre", "Kitâbü's-salât", "Kitâbü'z-zekât" vb. adlarla fikhî kitapları sistemine göre sıra-

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(Ahkâm al-Qur'an)

Hanefî âlimlerinden

Cessâs'ın (ö. 370/980)

ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri.

Ahkâmü'l-Kur'an sahasında yazılan ilk örneklerden biri olup daha sonra kaleme alınan ahkâm tefsirlerine tesir etmiştir. Eserde süreler Kur'an'daki sıralarına göre ele alınmış, ancak bütün bir sürenin değil, sadece içinde bulunan ahkâm âyetlerinin açıklaması yapılmıştır. Ahkâm âyeti bulunmayan sürelerle ise eserde yer verilmemiştir. Diğer taraftan süreler, âyetlerin ilgili olduğu konu ve muhtevaya göre, fıkıh kitaplarındaki gibi "bab" vb. başlıklar altında işlenmiştir.

Müellif ahkâm âyetlerini tefsir ederken usul ve fûrû meselelerine, bunlarla ilgili sahâbe ve tâbiîn görüşlerine, mezhep ihtilâflarına, tarafların delillerine geniş ölçüde yer vermekte, sonunda Hanefî mezhebinin görüşlerini naklî ve

aklî delillerle savunmaktadır. Bu arada, Hanefî mezhebinin koyu bir müntesibi olarak dikkati çeken müellifin zaman zaman diğer mezhep âlimlerini sert bir üslupla tenkit ettiği de görülmektedir. Mezhep ihtilâflarına da yer veren eser, bu yönüyle mezhepler arası mukayeseli bir hukuk kitabı mahiyetindedir. Âyetler tefsir edilirken ayrıca nüzûl sebepleri açıklanmakta, nâsih ve mensûhlar belirtilmektedir. Bunun yanı sıra zaman zaman edebî tahliller yapılmakta, Arap şiirinden deliller getirilmektedir. Bundan dolayı *Ahkâmü'l-Kur'ân*, sonraki asırların sadece fakih ve müfessirlerinin değil, edebiyatçıların da müracaat kitabı olmuştur.

Eserin birçok kütüphanede yazma nüshaları vardır (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 204; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 445). İlk defa Kilisli Rifat ve Karahisar mebusu Kâmil Efendi tarafından, İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshaları esas alınarak üç cilt halinde yayımlanmış (İstanbul 1335-1338), ayrıca 1347 yılında Kahire'de basılmıştır. Eserin Muhammed Sâdık Kamhavî tarafından tenkitli bir neşri de yapılmıştır (Kahire, ts., I-V).

BİBLİYOGRAFYA :

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1335-38, I-III; Brockelmann, *GAL*, I, 204; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 445; Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 104-109; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, İstanbul 1983, I, 390-391; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403/1983, I, 98; Abdurrahman Utbe, *Ma'a'l-Mektebetü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 374; Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân*, Ankara 1989.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(Ahkâm al-Qur'an)

Şâfiî fakihî ve müfessir
Kiyâ el-Herrâsî'nin

(ö. 504/1110)

ahkâm âyetlerinin tefsirine dair eseri.

lamış ve her âyeti, umumiyetle bu "kitab"ların bir babı olarak kabul etmiştir. Eserin baş tarafında, Kur'an-ı Kerîm'in muhkem ve müteşâbih âyetlerden meydana geldiğini, muhkem âyetlerin Kur'an'ın aslını oluşturduğunu, müteşâbih olanların taşıdığı hükümlerin ise yalnız muhkem âyetler vasıtasıyla, bir de Allah elçisi Hz. Muhammed'in açıklamaları ve hükümleriyle anlaşılabilceğini belirtmiş, Hz. Peygamber'in de "Allah adına" emirler verip yasaklar koyduğunu, bazı şeyleri farz, bazılarını haram kıldığını, dolayısıyla âyetin hadisi neshettiği gibi, hadisin de âyeti nesh ve tahsis ettiğini ifade etmiştir. Âyetleri bâtinî bir anlayışa göre değil, zâhirlerine göre tefsir etmenin bir esas ve zaruret olduğunu, umurun hususa (bk. ÂM, HÂS) daima tercih edildiğini göz önünde tutarak tahsis* edici başka bir âyet, hadis ve icmâ bulunmadığı sürece âyetleri kesinlikle umumu üzere mânalandırmak gerektiğini belirtmiş ve daha sonra (vr. 4^{b-5^a}), yapmak istediği işi bu esaslar dahilinde yapacağını söyleyerek metodunu özetlemiştir.

Tefsir kelimesi yerine te'vil kelimesini kullanan müellif, âyetin hükme mesnet teşkil eden kısmını "te'vîl kavlihî (kav-lillâhî) teâlâ" başlığı altında verdikten sonra, çoğu zaman hükümün mahiyet ve şümülünü ortaya koyacak bir soru sorar, sonra da âyetin tamamını veya yerli kısmını zikreder; ardından da ilgili ahkâm hadislerini ve varsa ilgili diğer âyetleri sıralar. Bazan da diğer âlimlerin konuyla ilgili görüşlerine ve delillerine yer verir; sahâbenin görüşlerini ve varsa ittifak veya ihtilâf ettikleri hususları anlatır. Bundan sonra kendi görüş ve tercihin belirtir; en sonunda da bu görüş ve tercihin benimsyen mezhep sahibi imamlarla diğer müctehid ve âlimlerin adlarını sayar. Konusu itibarıyla daha çok bir fıkıh kitabı görünümünde olan eserde yer yer orijinal fikir ve açıklamalar bulunduğu gibi, fazlaca tekrarlara ve sayfalarca süren izahlara da rastlamak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rîzâ-Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 260; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Vezirköprü Fazıl Ahmed Paşa Ktp., nr. 814; *Keşfü'z-zunûn*, I, 20; Ramazan Şeşen, *Ne-vâdirü'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1400/1980, II, 182; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 97.

M. NAZİR ŞAHİNOĞLU

